

den per definition også inkluderer “de svages ret”). Kun ved at orientere sig efter et metafysisk og ikke bare et moralsk begreb om sandhed har den intellektuelle mulighed for at finde og formidle de potentialer, som faktisk også findes i overleveringen og i samtiden. Og det er forudsætningen for, at den intellektuelle ikke bare angriber det, der er skidt, men også peger på noget bedre.

Dorthe Jørgensen

Læs, læs, læs Saids
'Orientalisme'

Edward W. Said, *Orientalisme*
– Vestlige forestillinger om
Orienten

Roskilde Universitetsforlag,
2002, 423 sider, 298 kr.

Rystet af en læsning, som endnu ikke helt har gjort sig kilden til sin besættelse klar, anbefales det enhver at læse Edward Saids helt fremragende bog om orientalisme, der netop er udkommet i dansk oversættelse. Jeg har været væk i dette værks skildring af orientalismens idéhistorie, fordi det er en skildring af problemer ved vores occidentale skæbne og selvforståelses natur. Og dén skæbne har jeg som dansk idéhistoriker interesseret mig for længe. Hvilke er grænserne for den occidentale fornuft, og hvordan kan man som vesterlænding administrere bevidstheden om disse grænser?

Selv om forfatteren til *Orientalisme* i sin egenskab af videnskabsmand i USA har et lignende problem, har han et problem yderligere, som den, der anmelder her, ikke har. Han er født ægypter og har behov for at afklare sit forhold til sit bagland, herunder sit forhold til islam.

Denne særlige baggrund betinger en særlig skepsis overfor det vesterlandske oplysningsprojekt, og den gør ham i stand til at skildre occidentens omgang med sit Andet på en befriende, fremmedgjort måde. Hans bog viser med baggrund heri det befriende, der kan være i, at sammenhæng – en diskurs – som

den vesterlandske, der gerne selv vil udstikke retningslinjerne for, hvordan den anskues, med ét slag anskues udefra. Måske består bogens særlige magi for en decideret vesterlandsk hjemmefødning som dén, der skriver anmeldelsen her, netop i den radikaliserede fremmedgørelse overfor occidenten, der lægges frem.

Man ser forbavset, hvordan orientalisme defineres som vestens forestillinger om østen, som det hedder i undertitlen. Og man ser, at den vestlige orientering har sin selvforståelse i så udpræget grad fra forestillinger om østen, at forholdet er vandret ind i vores ord for, hvad orient-ering overhovedet er for et ord.

Dette gør det klip og klart, at synet på vores egen skæbne og identitet som vesterlændinge får vi i meget vid udstrækning fra et helt kontinent af forestillinger om – de andre. Om orient - alerne. Og da vestens historie som bekendt er en ekspansions- og beherskeshistorie, kan det gå så galt, at orientalerne kan få vanskeligt ved at forstå sig selv uden omvejen over vestens forståelse af dem, da de jo ofte af vestlig beherskelse er gjort til de små. Inden det evt. går så galt, er det i hvert fald centralt med Said at pege på, at vestens universelle værdier som frihed, lighed, civilisation og menneskerettigheder transformeres, når de – af os – anvendes som ledetråd for vores problematiske omgang med orientalerne.

Orientalisme er titlen på Suids bog, og ordet er samlebetegnelse for de utallige historiske former, denne beherskelsestrafik fra os og til dem er foregået i.

Det er en traurig kendsgerning, at vesterlændinge ikke kan tilegne sig viden og forståelse om orienten som andet end – Andet. Orientalisme er vestens diskurs om sit Andet, ikke det Andet selv, eftersom tilgangen hertil er blokeret af den orientalistiske diskurs. Man kan med Foucault gå til yderligheder i den forbindelse ved at hævde, at der virkelig slet ikke er andet end det orientalistiske Andet, hvorved dette er lagt ud som principielt sløret. Said er ikke utilbøjelig til at gå netop så vidt. Som Foucault - og i øvrigt Adorno, som også har Suids bevågenhed, hvad vi skal vende tilbage til – som sagt gjorde det.

En omkostning ved den occidentale patentering af diskurserne om de andres kultur og oprindelse er måske netop, som Adorno antager via sin kritik af Hegel, at det andet er principielt ikke-identisk og dermed umulig at bestemme i sig selv. Alene tema for kritik og evt. forløsning, ikke for bestemmelse. Hvad der resterer på slagmarken, som også den kritiske diskurs er henvist til, er alene, hvad det Andet er ud fra det førstes perspektiv, eftersom andet perspektiv ikke gives på slagmarkens betingelse.

I hvert fald er det til at forstå, at det orientalske beboes begrebsmæssigt af mere eller mindre formummede og mystiske inkarnationer af, hvad den vestlige diskurs antager, eksisterer lige på den anden side af sin grænse. Gustave Flaubert, som er ét af Suids hovedvidner, må virkelig i det 19. århundrede til østen for at finde det – af ham antagne – virkelig kvindelige i sin jagt på, hvad kønnet 'virkelig' er.

Når nu de katolske og protestantiske kvinder i Frankrig må mistænkes for ikke at have begreb skabt om deres eget køn. Kønnen og kvinden må man finde derude på vejen til Mandalay, som det hedder i den kendte, engelske evergreen.

Kan det være med andet end melankoli, man vender tilbage til hjemlandet, efter at have stiftet bekendtskab med kødet og kønnet hos en burmapige? Selvfølgelig ikke. Ligesom det i Flauberts tilfælde var melankolien ved det hjemliges tristesse, og ikke som i Schlageren en krig, der overhovedet fik én på farten. Sådan er nu fænomenologien i den hvide mands rejsen, som set første gang i Baudelaire's rejsedigt fra *Syndens blomster*.

Rejsens fænomenologi har Said i blodet i kraft af den spaltede oprindelse. Inklusivt den længsel tilbage til et Ægypten og en religion, han forsøger at lægge bag sig med sin karriere som amerikansk litteraturprofessor. Der er en vigtig og offensiv, metodisk pointe i denne forskrivelse til rejsefænomenologi, til rejsens principielt fremmede forhold til enhver, specifik lokalitet. USA med sin karrieremulighed er i den forbindelse ligeså fremmed for Said som den ægyptiske oprindelse forekommer at være det – i USA.

Said pointerer i et efterskrift til udgaven af *Orientalisme*, der oprindeligt udkom i 1978, fra 1995, at mange læsninger af *Orientalisme* fejlagtigt har antaget, at den metodiske fremmedgørelse skulle have noget som helst at gøre med et forsvar

for islam som religion. Som sagt: orientalerne findes slet ikke udenfor den orientalisme, der har lagt dem i historiens og globaliseringens syrebåd. Hvad orientalisme virkelig er og har været, er den systematiske, diskursive mis-forståelse, hvorved det Andet er blevet det ikke-identiske Andet i Adornos forstand. Noget som undflyr enhver mulig, diskursiv bestemmelse.

Læst sådan bliver *Orientalisme* et forsøg på at differentiere i occidentens indskrænkede begreb om modernitet. Jeg læser bogen som en kritik af modernitetens givne og eneste kendte form, ikke som en kritik af modernitet som sådan.

I den kendte form har det moderne hånet sin oprindelse i traditionalitet, herunder alle de givne variationer af orientalsk fremmedhed og andethed. Det er der ikke kommet meget andet ud af end ulykke. For det første: den mindre ulykke for vesterlændingene, der ved at håne enhver oprindelse forskriver sig til et nihilistisk ingenting, som prætenderer at være, men naturligvis ikke *kan* være, oprindelsesløst. For det andet: den større ulykke for orientalerne, at de ikke bare som vesterlændingene søges fjernet fra oprindelsen, men til og med underlægges et nihilistisk ingenting fra vesterlændingenes side. Orientens rasen over denne skæbne bliver forståelig i *Orientalisme*.

Som historisk kendsgerning har Said kun hån til overs for den givne modernitet, eftersom det er en kendsgerning, som i sin praksis har forestået alle de analyserede borneringer af orienten, som denne

har lidt og lider under. Alligevel synes modernitet for Said også at repræsentere et normativt perspektiv, og han identificerer sig på intet tidspunkt med de kulturer og samfund, han beskriver i deres orientalistiske vanskæbne.

Hvad Said identificerer sig med, er dén fremmedgørelse, som modernitet og modernitet alene har medført. I den og i den alene findes muligheden for at besinde sig på det hele. Kun i dén frihed, som en fremmedgørelse kan tilvejebringe i forhold til sin oprindelse og omgivelse, ligger der et principielt og kritisk perspektiv. Et perspektiv, der i selvfremmedgørelse og fremmedgørelse i forhold til de Andre kan vikle sig ud af den udvejsløse konfrontation mellem orient og occident, uden på noget tidspunkt at finde ro for rastløsheden, som hjemløshedens eksil betinger. Dén mulighed foreligger for både os og de andre, omend *Orientalisme* viser, at det måske er særligt befordrende – som forfatteren – at have et ben i hver lejr.

Jeg skal dog vedgå en besynderlighed, som jeg er blevet opmærksom på ved den fascinerede gennemlæsning af Saims værk, som en læser måske må være forberedt på. For det første skriver Said så djævlblændet godt, ligesom hans oversætter John Botofte har oversat helt fortræffeligt, at læseren fascineres. I mit tilfælde har denne fascination betydet en genoplevelse af dén følelse, som læsningen af Thorkild Hansens *Det lykkelige Arabien* engang hensatte mig i. Nemlig en besynderlig og

paradoksalt følelse af lykkelig og ikke frustreret udvejsløshed, som normalt jo ikke forbindes med lykke. En følelse af, at mangel på koncis og formuleret mening kan have sin egen værdi og – mening.

I *Det lykkelige Arabien* ender hovedpersonen sine dage i anonym, nordfrisisk lavland, og alle hans eventyr derude i det fremmede har ikke efterladt sig andet spor end dét, at de faktisk har fundet sted engang, herunder at hovedpersonen har gennemlevet og ”været” netop disse eventyr, som nu er blevet fortalt og dermed tilbagelagt for sidste gang. En skæbne der til forveksling ligner Flauberts uinspirerede, sidste år.

Har det hele ingen mening haft? Har orienteringen i det vestlige konstrukt, som orientalismen er ifølge Said, ikke ført til andet end følelsen af orienteringsløshed? Man har ikke fået noget specifikt og positivt beskrevet, men været vidne til en række henfald og – med et moderne metodebegreb, Said ikke anvender – dekonstruktioner. For den umiddelbare betragtning og måske også for den middelbare, er dette alt, man har fået ved læse den djævlblændede bog. Ingen identitet, intet koncist standpunkt, ingen identificérbar kerne, der er blevet blotlagt. Blot bladernes sagte rysten på træerne

Said kommer aldrig til nogen lykkelig forsoning. Hverken med sit nye land, hvor han bliver en utilpasset og utaknemmelig professor i litteratur, som ikke stiller sig tilfreds med det bedste. Men heller ikke med sit gamle fædreland Ægypten, som han

virkelig ikke kan andet end længes absurd efter. Som man længes efter en god eller ond drøm. Som man kan længes efter stedet, hvor man som Freuds hjemvendte frontsoldater i 1. Verdenskrig fik et granatchok, for det var dog altid noget. Medens orienteringsløshed derimod synes at være et nowhereland – et intet.

Said fremfører med baggrund i en sådan position en skånselsløs kritik af islamisk fundamentalisme, samtidig med at han i kraft af en moderne, meta-stabil identitet (med Rorty og Sartres ord), han utvivlsomt har lært i amerikansk civilisation og kultur, forbeholder sig ret til out of nowhere at differentiere i begrebet islam. Han minder i bogen *Den intellektuelles ansvar*, som er udkommet samtidig og på samme forlag som *Orientalisme*, i den forbindelse om Adornos statement fra *Minima Moralia*: ”At være bosat i ordets egentlige betydning er nu umuligt. De traditionelle boliger, vi er vokset op i, er blevet uudholdelige; hvert præg af komfort i dem betales med et forrædderi mod viden, hvert spor af husly betales med familieinteressernes støvede pagt...

Det bærer til moralen ikke at føle sig hjemme i sit hjem.” Men også hjemløshed kan man paradoksalt komme til at føle sig hjemme i, anmærker Adorno videre. Noget der måske står i forbindelse med, at mennesker har et naturgivet talent for nomadelev, der når det kommer til stykket, måske er mindst ligeså basalt som behovet for at føle sig hjemme.

En moderne nomade som Said eller hovedpersonen i *Det lykkelige*

Arabien kommer til at indrømme, at sandheden ikke ligger og kan ligge i dét land, der strejfes rundt i – hvad enten det nu er Nordfriesland, New York eller selveste det lykkelige Arabien – men i strejfen selv. Det er strejftøget og hjemløsheden som sådan, der kan skabe virkeligt, og ikke banalt, perspektiv – på rejsen. Og på dét moderne liv, som frem for alt er (som) en rejse. Dét rystende og tilstrækkelige, der kan komme liv og skæbne ud af, som både Said, og Niebuhr i *Det lykkelige Arabien* kan hviske til sig selv ved rejsens afslutning, er ganske enkelt: Jeg var der ! Læserens fascination ved afslutningen af læsningen af *Orientalisme*, som jeg lod denne anmeldelse tage afsæt i, bærer mindelser om et sådant udsagns radikalitet og kan forklares sådan.

Det er hverken det første eller det andet, om man så staver sidstnævnte med stort, der gør sig gældende her, for man får ingen af dem, hverken i virkeligheden eller ved læsning af Saida bog. Det Andet selv forbliver (heldigvis), som det ifølge sit begreb, tænkt så strengt som Adorno tænkte det i sin kritik af Hegel, må forblive: nemlig ikke-identisk. Slet og ret andet, stavet med stort, altså Andet. Dét ulykkelige produkt af vestens possessive og undertrykkende måde at have andethed på, som kun kan smage lykken så formidlet som nævnt. Ved at have været de steder, hvor ulykkerne indtraf.

Hvor franskmændenes og englændernes så at sige klassiske orientalisme med Napoleons erobring af Ægypten i de første år af 18-tallet

som højdepunktet i Saids fremstilling indeholdt et vigtigt moment af eksotik, viser Said, at amerikanernes overtagelse af denne orientalisme i løbet af det 20. århundrede fører til en yderlige fattiggørelse af begrebet orient, fordi det eksotiske i det store og hele barberes væk. Eftersom den amerikanske orientalisme ikke er litterær og åndshistorisk, uden romantisk impuls, skrumper det vestlige billede af orientaleren ind til at inkarnere ondskab, nedrighed og primitivitet som sådan. Et forhold, der ikke er blevet mindre efter Sovjetunionens kollaps efter 1989.

Især islam og islamiske herskere synes at invitere vesten direkte til krig imod sig i civilisationens og oplysningens navn. En Saddam Hussein kan indtage pladsen som den Onde selv, efter at det onde er blevet projiceret derud i orienten. Amerikanerne kan sove sødt uden at mistænke sig selv for nogen ondskab og derved omgås islam usvækket projektivt og usvækket aggressivt.

Omkostningen er, at en besindelse på andetheden som sådan umuliggøres, herunder en occidental selvbesindelse på egen ondskab og skyld i forholdet til orienten. Historien er således igen ved at åbne mulighed for en usvækket og aldrig tvivlrådig aggression mod det orientalske fra occidentens side. En historie vi ikke har set enden på endnu, tredive år efter den første udgivelse af *Orientalisme*.

I dén situation bliver en betænkning fra vesterlandets side af modernitet som normativ kategori vital. Det bliver vigtigt at efterspørge

betydningen af kategorier som menneskerettighederne og frihed, lighed og civilisation, så meget mere som de jo historisk og civilisatorisk har vist sig at gå hånd i hånd med udbredelsen af markedsøkonomi og involveringen af de sidste dele af kloden, herunder ikke mindst netop orienten, i dét verdensmarked, der økonomisk fører til globalisering. Et sidste perspektiv, Said kun når at strejfe.

Det tjener ikke vesterlændingene til ære, men skam, at man ikke tiltror andre civilisationsformer end den kristent-jødiske at kunne matche moderniseringskravet selvstændigt. Herunder evt. kritisere materialisme, vare- og tingsmetafysik på egne vilkår. Det har occidenten som bekendt været i stand til i løbet af modernitetens historiske udvikling hos os. Tænk bare på den marxske kritik af den politiske økonomi. Og dét som en helt afgørende komponent i tacklingen af det moderne.

Kun når en sådan tackling ved siden af hvad der måtte blive opdaget af vilkår i og ved det moderne, som også de andre en dag må tage ad notam, også kan blive kritisk, kan begrebernes normative kerner skimtes bag deres ofte sørgelige skin på overfladen. Vi har i vesterlandet været i stand til noget sådant, vi har været i stand til at ane og tro på de nævnte bestemmelsers normative værdi. Så burde vi også være i stand til at tiltro andre lignende, selvstændige differentieringer i begreberne fremskridt og modernitet – differentieringer vi måske en dag selv vil hilse velkomne som noget, vi

overså og måske måtte overse med vores jødisk-kristne baggrund.

At være vidne til noget sådant, at se på det passivt, nysgerrigt og med forventning turde være vesterlandets aktuelle opgave. Den vigtigste kompetence i den forbindelse bør være dén Gelassenheit og åbenhed over for nyt, der måtte komme også fra andre end os selv, Heidegger med rette pegede på. Pegede på som komponent i den métafysikkritik, vi som vesterlændinge – f.eks. via Heidegger, men også bare, hvis der flytter en fremmed ind som nabo – kan indse det betimelige i. Det betimelige i med henblik på en dag at kunne blive absolut moderne. Absolut moderne sammen med de andre.

Det kan synes lysår inden noget sådant måtte banke på. Heldigvis har vi konfrontationen med de andres insistering på egen selvstændighed, og den kan kræve forandring også af os, hurtigere end vi aner. Og vi har som intellektuelle fået en bog som *Orientalisme* med i rejsebagagen.

Det er en intellektuel nomade af format, der har skrevet denne bog. Glæden fra hans oprindelige skriveproces smitter læseren i hans læseproces. Selvom Gud og hver mand som Flaubert eller Niebuhr ender op i noget, der ligner nordfriesisk lavland, er der også stunder, hvor man føler at stå på verdens tag. Som når én skriver eller læser en bog som *Orientalisme*. Man indtages af levet og berettet liv på orientekspresen, som stadig kører øst og syd på fra Europa med eksotiske og lærerige oplevelser forude.

Som Søren Kierkegaards udråb i første bind af *Enten-eller*: ”Hør, hør, hør ... Mozarts *Don Juan*” var de første ord, der faldt den her anmeldende intellektuelle ind efter en fascineret gennemlæsning af Suids bog, skal lignende ord afslutte anmeldelsen her, som de begyndte den. Læs, læs, læs.... Suids *Orientalisme*.

Hans Jørgen Thomsen